Lector Rick Kwekkeboom:

‘De ggz is naar binnen gekeerd’

De overheid wil bereiken dat mensen met psychische problemen vaker buiten de muren van de ggz hulp vinden. Gemeenten krijgen daarom meer taken en ggz-instellingen moeten bedden inleveren. Goed nieuws voor de voorstanders van vermaatschappelijking? Of kunnen we vanwege het bezuinigingsaspect beter de hakken in het zand zetten? Een gesprek met lector Rick Kwekkeboom.

Rick Kwekkeboom (1958) heeft een lange staat van dienst als onderzoeker naar de vermaatschappelijking van de zorg. Tegenwoordig is ze lector Community Care aan de Hogeschool van Amsterdam. Eerder was ze lange tijd verbonden aan het Sociaal en Cultureel Planbureau. Daar onderzocht ze bijvoorbeeld hoe mensen met verstandelijke beperkingen of psychiatrische problemen het vinden om gewoon in de wijk te wonen. Vaak is de kritiek te horen dat cliënten daardoor helemaal niet beter af zijn: ze vereenzamen of ondervinden nare reacties van buren.

‘Zelf was ik vóór dit onderzoek ook erg sceptisch over de vermaatschappelijking,’ zegt Kwekkeboom. ‘Maar wat bleek: ondanks allerlei beperkingen in hun leven zijn mensen heel blij met hun eigen huis. Het geluksgevoel overheerst. Het is wel zo dat ze weinig aansluiting met buren hebben en vooral met lotgenoten omgaan. Dat gebrek aan integratie neemt niet weg dat ze tevreden zijn over het zelfstandig wonen. Ik vind dus dat mensen altijd die keuze moeten krijgen. Natuurlijk kan de sociale inclusie beter, er is veel handelingsverlegenheid en cliënten voelen grenzen vaak niet goed aan. Daar valt nog veel te winnen.’

Wmo biedt kansen

Met de uitgangspunten van de Wmo – de in 2007 ingevoerde Wet maatschappelijke ondersteuning, die door de gemeenten wordt uitgevoerd – is Kwekkeboom nog altijd ‘heel erg blij’. De nadruk ligt op maatschappelijke deelname van cliënten, op zelfstandig wonen en minder opnames. Ze verbaast zich al jaren hogelijk over het gebrek aan aandacht vanuit de ggz-cliëntenorganisaties voor de mogelijkheden die de Wmo biedt. ‘De ggz-sector is naar binnen gekeerd en dat zie je ook bij de cliëntenorganisaties. Er is weinig respons, terwijl de Wmo toch een weerklank is van denkbeelden uit de cliëntenbeweging.’ Het lijkt erop dat de ggz als aparte sector nog altijd het referentiepunt is voor de belangenorganisaties. Maar de grote omslag is nu juist dat steeds meer psychiatrische cliënten met gemeenten te maken krijgen voor inloopvoorzieningen en extramurale begeleiding.

Het heeft iets paradoxaals: de kritiek op de instellingspsychiatrie is nooit van de lucht geweest, maar toch blijken de ggz-instellingen en de AWBZ voor cliënten het oude vertrouwde te belichamen. De gemeente is de grote onbekende, men twijfelt aan de bedoelingen van gemeentelijke bestuurders en er heerst ook wel dédain over het niveau van de lokale politiek. Zo is een klassieke oneliner dat gemeenten het zorggeld vast zullen besteden aan lantaarnpalen. Kwekkeboom: ‘Er zijn nog altijd mensen, ook op hogescholen, die denken dat de Wmo wel “overgaat”. Gemeenten werken aan het afbreken van schotten tussen categorieën cliënten en tussen zorgorganisaties, maar dat heeft zich nog amper in onze opleidingen vertaald. De vermaatschappelijking is al vanaf de jaren tachtig gaande, dat is een langlopende beleidslijn die zeker door zal gaan. Maar professionals-in-opleiding horen er nagenoeg niks over. Ik vind dat best wel schokkend.’

Mantelzorg

Behalve de integratie van cliënten in de wijk is ook de mantelzorg of informele zorg een terugkerend onderzoeksthema voor Kwekkeboom. De omvang van de zorg door familie, vrienden en buren is ruim vijfmaal zo groot als die van de professionele zorg. Maar vreemd genoeg klinken in debatten steeds weer geluiden alsof burgers helemaal niet voor elkaar willen zorgen. De overheid lijkt te denken dat alleen bezuinigingen mensen hiertoe kunnen dwingen. En critici ter linkerzijde suggereren alsof burgers zich plotsklaps, daartoe aangezet door de overheid, tegen heug en meug om elkaar moeten bekommeren. In werkelijkheid is het aandeel mantelzorg al decennialang stabiel. ‘De omvang heeft niets met druk vanuit de politiek te maken, de motieven zijn heel anders,’ aldus Kwekkeboom.

Het echt interessante punt is voor Kwekkeboom hoe professionals de mantelzorgers kunnen ondersteunen, zodat zij niet overbelast raken. Want daar valt nog een wereld te winnen. In 2012 was zij co-auteur van het onderzoeksrapport *Bijzondere mantelzorg*, waarin mensen aan het woord komen die zorgen voor een naaste met een verstandelijke beperking of met psychiatrische problematiek. Deze categorie mantelzorgers, onge-

veer eenvijfde van de totale groep, krijgt weinig aandacht. Het meeste onderzoek is gedaan naar mantelzorg aan ouderen. De 'bijzondere mantelzorgers' klagen geregeld over hun zorglast, maar vooral klagen zij over het gebrek aan erkenning voor hun deskundigheid en medebetrokkenheid door de hulpverlening. Als dát zou verbeteren, zou dat uitmaken voor hun belasting. Daarom staat in Kwekkebooms lectoraat nu meer onderzoek op stapel naar de ondersteuning van mantelzorgers.

'De samenwerking tussen professionele en informele zorg maakt nog helemaal geen deel uit van onze opleidingen, dat begint nu pas te komen. Ook aankomende professionals kampen al met vooroordelen: mantelzorgers zijn lastig en vrijwilligers pikken de leukste delen van jouw werk in. "Ik ben ervoor opgeleid," is algauw het credo. In de ggz zie je dat heel sterk. De familie zal wel deel van het probleem zijn, neemt men aan. Maar als ze deel van het probleem zijn, zijn ze ook deel van de oplossing. Wat wij onze studenten moeten leren: jullie zijn altijd aanvullend, je bent niet de spil. Wanneer je als hulpverlener met een cliënt te maken krijgt, kijk dan eerst om je heen: wat zit er al aan zorgende krachten en hoe kan ik hen stutten? Of

Tekening Els de Geus

hoe kan ik het sociale netwerk uitbreiden? Hulpverleners zijn nu te veel gefocust op de hulp die zijzelf kunnen verlenen.'

Te hoog tempo

Kwekkeboom is afwachtend over de geplande decentralisaties naar gemeenten. Per 2015 krijgen die de uitvoering van de jeugdzorg volledig in handen. Ook gaan dan veel onderdelen van de AWBZ over naar de Wmo. En dan is er nog de Participatiewet, waardoor alles wat met werk en inkomen te maken heeft bij gemeenten komt te liggen. Leidende gedachtes hierachter: doordat gemeenten dichter bij de burger staan, kunnen zij zich het beste met begeleiding en integratie van kwetsbare burgers bezighouden. En verder krijgen gemeenten hierdoor de mogelijkheid beleidsterreinen met elkaar te verbinden, waardoor cliënten hopelijk niet langer te maken hebben met allerlei instanties die langs elkaar heen werken.

'Op zich ben ik niet tegen die decentralisaties,' zegt Kwekkeboom. 'Wel is het jammer dat het in zo'n hoog tempo moet en dat er een bezuinigingsagenda aan is gekoppeld. Gemeenten moeten zich er nu op voorbereiden terwijl de kaders vanuit de rijksoverheid nog deels onduidelijk zijn. En dan moeten ze ook nog opboksen tegen het wantrouwen van professionals en cliënten: ga er maar aanstaan! Cliëntenorganisaties riepen vaak: "In Den Haag weten ze niet wat er speelt." En nu zijn gemeenten aan zet en is het weer niet goed. De Jeugd GGZ wil ook absoluut niet door gemeenten worden aangestuurd, in die sector is fel verzet. Dus de situatie is ongewis, gemeenten krijgen er nog een harde dobber aan.'

Grachtengordelverhaal

Overvraagt de overheid in het beroep dat ze doet op mantelzorg en op vrijwilligerswerk? Kwekkeboom: 'Ze vraagt juist te weinig! De *framing* vanuit Den Haag is dat mensen niets voor elkaar willen doen. Ook in de discussie over "affectief burgerschap", nu vooral in academische kring gevoerd, is te horen dat mensen niet bereid of niet in staat zijn voor elkaar te zorgen en soms zelfs dat het een inbreuk is op gevestigde rechten om een beroep te doen op informele steunstructuren. Dat klopt niet met de feiten over de omvang van de informele zorg en de structurele betrokkenheid van mensen op hun naasten. Als de mantelzorgers ermee op zouden houden, stort alles in. Ik vind het tijdverlies om uit te wijden over wat de informele sector allemaal *niet* kan bieden. De AWBZ barst uit zijn voegen, we kunnen zo niet doorgaan met de groei van de professionele zorg. Dat laat de demografische ontwikkeling nu eenmaal niet toe, nog los van de huidige bezuinigingsnoodzaak. We moeten dus alle energie richten op de vraag: hoe kunnen we de informele sector optimaal benutten?' Het moet Kwekkeboom ook van het hart: 'Ik vind die geluiden over geringe zorgbereidheid een grachtengordelverhaal van mensen die het zelf te druk hebben. Als het moet, ga je proberen alle ballen in de lucht te houden; dat doen mensen gewoon.'

En dan de hamvraag: bieden de transities kansen om een inclusieve samenleving dichterbij te brengen, of kunnen we beter de kont tegen de krib gooien omdat kwetsbare burgers de dupe worden van de vermindering van de formele zorg? Kwekkeboom vindt het geen zinnige strategie om je houding volledig te laten bepalen door de bezuinigingsagenda. 'Voor mij moet het debat gaan over de vraag: wat is kwaliteit van leven? Dan blijkt dat veel cliënten in de samenleving willen wonen – al zal er altijd een groep zijn die je intramuraal moet opvangen. Voor zover professionele zorg nodig is voor die kwaliteit van leven, heb je te kampen met een krimpende beroepsbevolking en met het feit dat de overheid minder geld te besteden heeft. Binnen die gegevenheden moet je naar oplossingen zoeken. De informele zorg is dan een ongelooflijk belangrijke bouwsteen. Laten we vooral kijken hoe die sector beter ondersteund kan worden.'

Hansje Galesloot